

Диба М.І.,

доктор економічних наук, професор,
декан кредитно-економічного факультету
ДВНЗ “Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана”,

Осадчий Є.С.,

аспірант, асистент кафедри
менеджменту банківської діяльності
ДВНЗ “Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана”

КАПІТАЛІЗАЦІЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ НАДІЙНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Розглянуто процес капіталізації банківської системи України, наведено різні підходи до трактування суті капіталу і поняття банківського капіталу. Проаналізовано сучасний стан рівня капіталізації банківської системи і запропоновано ряд методів його підвищення.

The article is devoted to the urgent issue of capitalization process in the banking system of Ukraine. The authors the article point to different interpretation of the essence of capital, examine concept of bank capital and analyze the modern state level of capitalization in the banking system and a string of methods of its increase.

Від правильного розуміння суті банківського капіталу значною мірою залежать взаємовідносини між банками та їх клієнтами, а також регулювання банківської діяльності та нагляду. Відсутність єдиного погляду на суть банківського капіталу зумовлена, головним чином, неоднозначністю визначення поняття “капітал”, одним із різновидів якого є саме банківський капітал. Докладніший розгляд цього питання допоможе з’ясувати підходи до визначення поняття “банківський капітал”, ґрунтовніше зрозуміти його суть і використовуваний для його характеристики понятійний апарат.

Окремі аспекти проблеми капіталізації банківської системи та пошуку шляхів її підвищення висвітлено в працях вітчизняних науковців: М. Алексеєнка, В. Гейця, О. Дзюблюка, О. Кіреєва, В. Матвієнка, В. Міщенко, А. Мороза, Ю. Слав’янської, Н. Васильків, О. Сугоняка та інших.

В економічній літературі зустрічаються різні думки і погляди щодо трактування суті банківського капіталу. Досить часто поняття “банківський капітал” використовується як синонім понять “банківські ресурси”, “власний капітал банку”, “ресурсна база банку”. Така неоднозначність поглядів на економічну сутність категорії “банківський капітал” призводить до певного ускладнення теоретичних і практичних аспектів формування і функціонування капіталу в банківських установах. Недостатньо дослідженим залишається питання щодо впливу держави на

рівень капіталізації банків. Тому дана проблема потребує детального вивчення та аналізу. Отже, в першу чергу з'ясуємо зміст такого складного і багатоаспектного поняття, як капітал.

Термін “капітал” (від. лат. *capitalis* — головний) означає багатство у формі грошових ресурсів, нерухомості, цінних паперів, яке використовується для його збільшення. Уперше спробу наукового аналізу капіталу здійснив Арістотель, який запровадив у науковий обіг поняття “хремастика”, що походить від грецького слова “хрема” й означає “майно”, “володіння”. Під хремастикою мислитель розумів мистецтво наживати достаток або діяльність, спрямовану на нагромадження багатства, отримання прибутку. Сам же термін “капітал” почав набувати свого сучасного змісту близько 1770 року з появою праць відомого французького вченого XVIII ст. А. Тюрбо¹.

Багато дослідників дотримуються думки, що капітал є формою багатства, яка ототожнюється з сукупністю засобів виробництва. За висловом А. Сміта, капітал — це запас, який використовується для господарських потреб і приносить дохід². Дж.С. Мілль розглядав капітал як попередньо накопичений запас продуктів минулої праці³. У свою чергу, представник критичної школи політичної економії С. Сімонді вважав, що капітал являє собою постійну цінність, яка не витрачається, а лише примножується. А. Маршалл трактує капітал як сукупність речей, без яких виробництво не могло б здійснюватися з рівною ефективністю, але які не є безплатними дарами природи⁴.

Дослідження сутності капіталу посідає важливе місце в системі марксистського економічного вчення. Так, К. Маркс, аналізуючи матеріально-речову структуру капіталу, зазначав, що він складається із знарядь праці, сировини, засобів до існування, матеріальних продуктів, певної суми товарів, мінових вартостей. Він також розглядав капітал як нагромаджену працю, як відношення між уречевленою та живою працею. На його думку, капітал — це не річ, а суспільне, належне певній суспільно-історичній формації виробниче відношення, яке втілене в речі й надає їй специфічного суспільного характеру. Джерелом формування капіталу він вважав додаткову вартість, яка створювалася додатковою працею найманих працівників виробничої сфери. Відповідно капітал у трактуванні марксистів виступав засобом експлуатації найманих працівників, а виробничі відносини капіталістичного суспільства — відносинами з приводу розподілу додаткової вартості.

Сучасні західні економісти повніше розкрили матеріально-речову структуру капіталу, пов'язали його з благами і часом. Водночас вони не доповнюють

¹ *Васильків Н.* Банківський капітал: економічна суть та структура // Вісник ТАНГ. — № 4, 2004. — С. 51–61.

² *Основи економічної теорії: політекономічний аспект: Підруч. / За ред. Г.Н. Климка, В.П. Нестеренка.* — К.: Вища шк.; Знання, 1997. — С. 239.

³ *Там само.* — С. 240.

⁴ *Маршалл А.* Принципы экономической науки: В 5 т. — Т. 3. — М.: Прогресс, 1993. — С. 234.

матеріально-речовий аспект капіталу характеристикою його суспільно-економічної форми, не розглядають капітал в органічному взаємозв'язку з відносинами між людьми, що означає односторонність підходу до трактування сутності цієї категорії. Так, І. Фішер визначав капітал як запас багатства у певний час, як здатність багатства і власності приносити їх власнику постійний дохід у вигляді “потоків послуг”. Дж. Хікс розглядав капітал як сукупність товарів виробничого призначення⁵. Термін “капітал” змінювався у часі та визначався економістами по-різному. На нашу думку, зміст поняття капіталу залежить від сфери його функціонування, що пов'язано з особливостями формування та завданнями, які він виконує.

Банківська система є специфічною галуззю економіки країни, де значення та функції капіталу відрізняються від інших сфер економіки. П. Роуз під поняттям “банківський капітал” розуміє кошти, які внесені до банку його власниками і складаються, в основному, з акціонерного капіталу, резервів і нерозподіленого прибутку⁶.

Деякі економісти ототожнюють поняття “банківський капітал” і “банківські ресурси”. Так, у словнику термінів ринкової економіки за редакцією В. Науменка наводиться визначення банківського капіталу як сукупності грошових капіталів, що використовуються банком у формі банківських ресурсів для кредитно-розрахункових та інших операцій. З таким визначенням погоджуються А. Мороз⁷ і О. Кириченко, які також тлумачать “банківські ресурси як сукупність коштів, що перебувають у розпорядженні банків і використовуються ними для кредитних, інвестиційних та інших активних операцій”. Отже, за підходом вищеназваних авторів, банківський капітал і банківські ресурси виступають у вигляді коштів і використовуються для здійснення банківських операцій. На думку О. Дзюблюка, замість поняття “банківські ресурси” доцільніше використовувати поняття “банківський капітал”, який більш точно відображає економічний зміст процесу перетворення залучених банком коштів на позичковий капітал⁸. Виходячи з його твердження поняття “банківські ресурси” є синонімом поняття “банківський капітал”.

Вважаємо, що найбільш вдале трактування цих понять дав М.Д. Алексеєнко, на думку якого, “власний банківський капітал” — це кошти і виражена у грошовій формі частина майна, які належать його власникам, що забезпечують економічну самостійність і фінансову стійкість банку, використовуються для здійснення банківських операцій та надання послуг з метою одержання прибутку. При цьому під терміном “банківські ресурси” розуміються кошти, що фактично знаходяться у розпорядженні банків⁹.

⁵ Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1 / Редкол.: ... С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. — С. 719—720.

⁶ Роуз П.С. Банковский менеджмент: Пер. с англ. 2-го изд. — М.: Дело Лтд, 1995. — С. 710.

⁷ Банківські операції: Підруч. / За ред. А.М. Мороза. — К.: КНЕУ, 2000. — С. 42.

⁸ Дзюблюк О.В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки. — К.: Поліграфкнига, 2000. — С. 27.

⁹ Алексеєнко М.Д. Капітал банку : питання теорії та практики: Моногр. — К.: КНЕУ, 2002. — С. 28.

Отже, можна сказати, що *банківський капітал* — це складова частина ресурсів банку, якими вільно управляють і використовують в операційній діяльності менеджери банку. Але це особливий банківський ресурс, на який покладено ще й захисну функцію, виконання якої впливатиме на обсяги й темпи зростання інших видів ресурсів у різноманітних формах. Таким чином, зростання частки банківського капіталу в структурі ресурсів банку свідчатиме про бажання його акціонерів ефективно співпрацювати з його кредиторами.

Відповідно до специфіки своєї діяльності банк користується переважно чужими грошима, а власні кошти направляє, передусім, на страхування інтересів вкладників і кредиторів банку, а також на покриття поточних збитків від банківської діяльності. Інакше кажучи, власний капітал комерційного банку здебільшого виконує захисну функцію. Функція ж забезпечення оперативної діяльності, яка для власних коштів підприємств сфери матеріального виробництва є головною, для власного банківського капіталу відіграє другорядну роль. Проте значення власного капіталу комерційного банку як джерела забезпечення його оперативної діяльності попервах після його утворення є досить відчутним¹⁰. Подібну думку висловив також П. Роуз у своїй праці “Банківський менеджмент”, зазначивши, що поняття “банківський капітал” відноситься, насамперед, до коштів, внесених власниками банку¹¹. Погоджуючись з цією думкою, потрібно підкреслити, що рівень капіталізації банківської діяльності свідчить у першу чергу про здатність протистояти негативним чинникам, які можуть призвести до збитків і дестабілізації ситуації в банківській системі.

Процес капіталізації банків — один з головних чинників сталого розвитку банківської системи, її надійності та стабільності. Проблеми капіталізації стають гострішими з приходом у банківську систему України іноземних інвесторів і акціонерів. Перед державою та її наглядовими органами за банківською діяльністю стоїть завдання вдосконалення законодавства для підвищення рівня капіталізації банківської системи як ключової передумови збільшення надійності та ефективності її функціонування.

На сучасному етапі проблему капіталізації банків часто плутають із проблемою величини статутного капіталу або з проблемою ліцензійних вимог до розміру регулятивного капіталу. У цьому зв'язку необхідно чітко зазначити, що проблема капіталізації — це проблема недостатньої адекватності капіталів банків розміру їх активів з урахуванням ступеня їх ризикованості. Отже, проблема полягає не в кількісній, а в якісній площині.

Значне перевищення темпів зростання активів банків України порівняно з темпами зростання їхнього капіталу, підвищення з боку НБУ нормативу адекватності капіталу перетворили проблему капіталізації банків, яка раніше мала адміністративний характер, на економічну проблему (рис.).

¹⁰ Банківські операції: Підруч. / За ред. А.М. Мороза. — К.: КНЕУ, 2000. — С. 42.

¹¹ Роуз П.С. Зазнач. праця. — С. 445.

Джерело: <http://www.bank.gov.ua>.

Рис. Динаміка зростання активів та власного капіталу банківської системи за 2001–2008 роки

Забезпечення капіталу банків на рівні, адекватному потребам відновлюваної економіки, є головним завданням для банківської системи на найближчі роки. Питання капіталізації залежить, передусім, від самих банків, їхнього менеджменту та власників. Лише побудова ринкової моделі адекватного збільшення капіталу банків може стати дійовим механізмом вирішення цієї проблеми. Застосування адміністративних та примусових заходів не може в принципі зняти проблему адекватності капіталу банківської системи (табл. 1).

Таблиця 1. Показник адекватності регулятивного капіталу в 2001–2008 роках

Показник	На 1 січня								
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
								01.01	01.05
Адекватність регулятивного капіталу (Н2)	15,53	20,69	18,01	15,11	16,81	14,95	14,19	13,92	13,34

Джерело: <http://www.bank.gov.ua>.

Дані таблиці свідчать, що величина значення показника адекватності регулятивного капіталу починаючи з 2003 року поступово зменшується, незважаючи на те, що саме в цьому році вимоги до показника були підвищені Національним банком України з 8 до 10 %. Причина — у значному зростанні активів банку, яке, у свою чергу, пов'язане із значним зростанням темпів кредитування. За I квартал 2008 року показник адекватності регулятивного капіталу зменшився порівняно з початком періоду на 0,58 %. Тому банкам потрібно ефективніше управляти капіталом, щоб забезпечити свою фінансову стабільність та

надійність. Достатній рівень капіталу гарантує збереження коштів клієнтів та вкладників.

У банківській практиці використовуються два методи управління капіталом — управління внутрішніми та зовнішніми джерелами нарощування капіталу.

За внутрішнім методом поповнення капіталу банку основним джерелом є прибуток.

Прибуток — один з найлегших, найдешевших та найбезпечніших (з позиції контрольного пакета акцій) засіб нарощування капіталу. Це джерело безпосередньо пов'язане з дивідендною політикою банку: чим більше прибутку буде виплачено як дивіденди, тим менша його частка буде капіталізована, і навпаки. Світова практика показує, що дивідендна політика є оптимальною тоді, коли зростає ринкова вартість акцій. Таким чином, капіталізація прибутку дає змогу не розширювати коло власників, отже, зберегти існуючу систему контролю за діяльністю банку. Завдання менеджменту полягає у визначенні оптимального співвідношення між величиною прибутку, що капіталізується, і розміром дивідендів, які виплачуються акціонерам банку. Результативність використання цього методу значною мірою залежить від підвищення якості банківського менеджменту. Правильний менеджмент дасть можливість оперативно реагувати на кон'юнктуру ринку, максимально ефективно використовувати фінансові, людські, технічні та інші ресурси з метою зменшення витрат і одержання максимального прибутку.

Можливості використання методу управління внутрішніми джерелами нарощування капіталу шляхом капіталізації прибутку суттєво залежать від ефективності державного регулювання та управління банківською діяльністю щодо:

- стимулювання капіталізації прибутку в банках через удосконалення оподаткування банківських установ;
- удосконалення існуючої системи резервування коштів комерційних банків у напрямі зниження його норми;
- удосконалення механізмів рефінансування комерційних банків з одночасним стимулюванням їхньої інвестиційної діяльності;
- запровадження системи державної компенсації процентів за кредитами під інвестиційні проекти, визначені Кабінетом Міністрів України, розробки механізмів сплати податків за інвестиційними кредитами тільки після реалізації відповідних проектів;
- запровадження правових, економічних та організаційних механізмів формування земельного ринку та іпотечного кредитування під заставу землі з метою поліпшення інвестиційного клімату в агропромисловому комплексі та підвищення його ефективності;
- удосконалення регулювання банківської діяльності з метою мінімізації ризикованих кредитів;
- запровадження прозорого порядку реалізації заставного майна і механізмів ефективного захисту прав кредиторів шляхом створення механізмів гарантування повернення боржниками взятих позик;

— реалізації закону стосовно захисту прав національних інвесторів, надання їм чітких переваг над іноземними кредиторами тощо¹².

Нарощування капіталу з використанням методу зовнішніх джерел здійснюється за рахунок таких основних фінансових інструментів, як:

- емісія акцій;
- емісія капітальних боргових зобов'язань (субординований борг);
- продаж активів та оренда нерухомості¹³.

Емісія простих акцій сьогодні використовується досить обережно, і пов'язано це з тим, що більшість власників бояться втратити контроль над управлінням банківською установою. З огляду на це необхідні нові фінансові інструменти, які б заінтересували інвестора та власників і дали можливість нарощувати статутний фонд. Одним із таких інструментів може бути емісія привілейованих акцій з фіксованою дохідністю і пільговим оподаткуванням доходів громадян, які інвестуються в привілейовані акції, та доходів, отриманих від інвестування. При використанні такого джерела кошти направляються на поповнення статутного капіталу і при цьому не дають права на управління банком, а отже, відсутня загроза втрати контролю над ним.

Капітальні боргові зобов'язання є довгостроковими позичковими коштами, вкладеними в банк зовнішніми інвесторами. Емісія може проводитися випуском в обіг довгострокових цінних паперів чи боргових зобов'язань. Передбачається, що такі зобов'язання мають характер субординованих, тобто в разі банкрутства при встановленні порядковості виплат вони є другорядними порівняно із зобов'язаннями. Субординовані зобов'язання менш ризиковані, ніж акції банку, тому мають нижчий рівень дохідності, а для банку це — дешевше джерело поповнення капіталу порівняно з емісією акцій.

Для поповнення капіталу банки проводять продаж активів, зокрема будівель, споруд, офісів, котрі належать банку, з одночасною довгостроковою їх орендою у нових власників. Частіше в банках створюються резерви переоцінювання основних засобів для покриття різниці між ринковою та балансовою вартістю. На суму дооцінки активів випускаються акції, які безкоштовно розміщуються між акціонерами банку.

Вибір способу залучення капіталу із зовнішніх джерел має базуватися на результатах глибокого фінансового аналізу альтернативних варіантів та їх потенціального впливу на величину прибутку в розрахунку на 1 акцію. Тому потрібно створити відповідні передумови для трансформації цих джерел у капітал банківської системи. Важливими кроками на цьому шляху мають стати такі основні заходи:

¹² *Матвієнко П.* Капіталізація як дійовий інструмент підвищення надійності банківської системи України // *Фінанси. Податки. Кредит.* — 2007. — С. 45.

¹³ *Примостка Л.О.* Фінансовий менеджмент у банку. — К.: КНЕУ, 2004. — С. 52.

- підвищення рентабельності діяльності банківських установ як запорука їх конкурентоспроможності, надійності та динамічного розвитку;
- введення податкових пільг на кошти акціонерів та інших інвесторів, які направляються на збільшення капіталу банку, та на доходи, отримані від інвестування коштів у привілейовані акції;
- підвищення якості капіталу з метою забезпечення достатнього рівня покриття ним банківських ризиків;
- удосконалення системи банківського нагляду та управління ризиками шляхом переходу від оцінки діяльності в минулому до прогнозу можливих ризиків у майбутньому;
- підвищення рівня відповідальності власників за надійність їх банків та якість корпоративного менеджменту;
- підвищення довіри населення до банківської системи та створення доступного механізму для всебічної оцінки фінансового стану банку¹⁴.

Крім зазначених шляхів підвищення капіталізації окремих банків слід також назвати консолідацію банківського капіталу в результаті злиття та поглинання банків. Це ефективний метод для створення висококапіталізованої банківської системи України, який широко застосовується в економічній практиці зарубіжних країн.

Слід розрізняти терміни “концентрація” і “централізація” капіталу. Фактично концентрація капіталу за змістом тотожна його нагромадженню, адже при цьому збільшується вартість активів. Централізація пов’язана із збільшенням розмірів капіталу внаслідок добровільного об’єднання чи примусового злиття (поглинання) декількох самостійних капіталів, не впливаючи на оцінку вартості бізнесу.

Нині банки України працюють у надкоротких часових інтервалах на багатьох фінансових ринках, з різними фінансовими інструментами. Тому єдиним виходом для малих і середніх банків для ефективної організації бізнесу та підвищення рівня концентрації капіталу є реструктуризація шляхом злиття та поглинання банківських установ. Найближчим часом прогнозується суттєве скорочення кількості юридично самостійних банків, насамперед унаслідок змін до Закону України “Про банки і банківську діяльність”, якими передбачено створення нових банків лише у формі відкритих акціонерних товариств і кооперативних банків та вимогу зміни упродовж трьох років на відкрите акціонерне товариство діючих банків, створених як ЗАТ і ТОВ. Вимоги до мінімальних розмірів статутного капіталу діючих і новостворюваних банків підвищено до 10 млн євро.

Активні тенденції скорочення кількості самостійних банків і концентрації на цій основі банківського капіталу притаманні нині як розвинутим країнам (зокрема, у США кількість банків зменшилася більш як у 1,5 разу в період 1993—2007 років),

¹⁴ Матвієнко П. Зазнач. праця. — С. 46.

так і пострадянським. За роки функціонування банківської системи України (1993—2007) припинили діяльність 118 банків. Серед діючих на початок 2007 року 170 банків у формі ЗАТ працювали 43 банки, у формі ТОВ — 35, статутний капітал у розмірі 10 млн євро мали 73 банки. За підсумками, 2007 рік став рекордним за обсягом угод щодо злиття та поглинання за участю українських банків на загальну суму 4,4 млрд дол. США. Це сприяло зростанню розміру власного капіталу банківської системи, збільшенню обсягів активних і пасивних операцій, розширенню спектра послуг.

Нацбанк України затвердив розподіл банків за групами на 2008 рік за розміром активів. Згідно з новою класифікацією, до групи найбільших входять банки з активами понад 10 млрд грн (раніше — понад 5 млрд грн), до групи великих — банки з активами від 3 до 10 млрд грн (раніше — від 2 до 5 млрд грн), до групи середніх — банки з активами від 1 до 3 млрд грн (раніше — від 0,7 до 2 млрд грн), до групи невеликих — банки з активами до 1 млрд грн (раніше — до 0,7 млрд грн).

Банківська система України характеризується високим рівнем концентрації капіталу у I та II групах банків. Понад 60 % банківського капіталу всієї банківської системи України належать саме I групі банків, що в абсолютному вимірі становить майже 46 млрд грн. Потрібно зазначити, що після проведених у 2008 році змін група найбільших банків розширилася з 15 до 17 фінансових установ. Щодо величини отриманого прибутку, то 72 % усіх сумарних прибутків банківської системи належать I групі банків, у II, III та IV групах цей показник становить відповідно 13,8 %, 8,4 % і 5,8 % (табл. 2).

Цей факт свідчить про те, що концентрація капіталу приводить не лише до збільшення частки активних операцій у найбільших банках, а й до концентрації прибутку в цій групі банків.

Також позитивна динаміка зростання капіталу простежується в II групі банків, чого, на жаль, не можна сказати про III та IV групи банків, показники яких в абсолютному вимірі характеризуються незначним зростанням, а в абсолютному вимірі відносно всієї банківської системи України — навіть спадом.

Хоча банки IV групи демонструють у 2008 році незначне зростання прибутків порівняно з 2006-им в абсолютному вираженні та збільшення його частки в загальному прибутку банківської системи до 5,8 % у I кварталі 2008 року, це не позначилося на зростанні капіталу в загальній частині.

Таким чином, необхідно шукати інші шляхи збільшення капіталу. Так, для банків III та IV груп — за рахунок, наприклад, реорганізації банків шляхом їх злиття чи приєднання, створення банківських об'єднань і входження банків до складу промислово-фінансових груп. Такі інтеграційні тенденції є актуальними з огляду на зниження за рахунок цього системного ризику. Одним з можливих шляхів вирішення цієї проблеми, на наш погляд, може стати створення банківських об'єднань, що передбачено ст. 9—12 Закону України “Про банки і банківську діяльність”. Саме банківські об'єднання, з одного боку, зможуть протистояти світовим фінансовим корпораціям, які поглинають банківські установи

Таблиця 2. Розмір власного капіталу, прибутку та активів банківської системи України за 2004—2008 роки

Показник	На 01.01.2004		На 01.01.2006		На 01.04.2008	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Банківська система						
Власний капітал	12 881,87	—	25 450,85	197,6	78 451,76	308,2
Прибуток	826,94	—	2 170,1	262,4	2 078,91	95,8
Усього активів	100 234,4	—	213 877,98	213,4	645 631,37	301,9
I група банків						
Власний капітал	4 958,19	38,5	12 108,90	47,6	45 800,07	58,4
Прибуток	382,35	46,2	1 257,73	58,0	1 497,83	72,0
Усього активів	53 862,0	53,7	123 501,88	57,7	418 691,75	64,8
II група банків						
Власний капітал	1 931,44	15,0	3 944,22	15,5	13 244,72	16,9
Прибуток	146,34	17,7	415,63	19,2	287,5	13,8
Усього активів	17 144,0	17,1	37 600,8	17,6	108 423,08	16,8
III група банків						
Власний капітал	2 545,47	19,8	3 508,28	13,8	9 523,48	12,1
Прибуток	241,15	29,2	410,35	18,9	173,75	8,4
Усього активів	17 080,7	17,0	27 811,04	13,0	68 852,72	10,7
IV група банків						
Власний капітал	3 446,76	26,8	5 889,44	23,1	9 883,5	12,6
Прибуток	57,1	6,9	86,38	4,0	119,8	5,8
Усього активів	12 147,7	12,1	24 964,25	11,7	49 663,8	7,7

з неймовірною швидкістю і перетворюють їх на свої функціональні підрозділи, а з другого — сприятимуть зміцненню банківської системи України, мінімізації наявних ризиків, підвищенню стабільності та поверненню довіри населення до держави. У світовій практиці дані інститути набули поширення ще кілька десятиліть тому, але до сьогодні вони залишаються предметом активного дослідження науковців.

На даний час в Україні офіційно не зареєстровано жодного такого об'єднання, хоча у багатьох країнах промислово-фінансові та фінансово-холдингові групи, які поєднують банківський та промисловий капітал, вже давно зарекомендували себе дійовою формою.

Процеси концентрації банківського капіталу характеризуються тим, що рівень концентрації капіталу і прибутковість знаходяться в тісній кореляційній залежності. Тому запроваджений поділ банків за рівнем капіталізації на добре капіталізовані, достатньо капіталізовані, недокапіталізовані, значно недокапіталізовані та критично недокапіталізовані тісно пов'язаний з рівнем використання ресурсів та показниками ліквідності і, залежно від конкретної ситуації та з метою запобігання кризовим явищам, дозволяє використовувати уніфіковану систему попереджувальних заходів.

Забезпечення необхідної капіталізації банків на рівні, адекватному потребам трансформаційної економіки, — важливе завдання для банківської системи України на найближчі роки, оскільки капітальна база вітчизняних банків і всієї банківської системи залишається недостатньою (близько 6 % від ВВП). Недокапіталізація вітчизняних банків відображає недокапіталізацію економіки в цілому, а тому вимагає розробки системи заходів щодо регулювання та нагляду у сфері спеціалізації діяльності та концентрації капіталу комерційних банків.

Збільшення мінімального рівня капіталу банків слугує важливим інструментом оптимізації діяльності банківської системи України. Незважаючи на поступове зростання показника балансового капіталу як основи розвитку банківської системи, він залишається в Україні досить низьким і становить близько 6 %, у Росії — 37,2 %, у країнах Центральної Європи — понад 40 %.

Концентрація капіталу і пошук шляхів його примноження та збереження від інфляції були основними факторами, які підштовхнули процеси глобалізації, розширення присутності іноземних банківських установ у країнах з перехідною економікою. Ці процеси проявляються у тенденції прискорення лібералізації доступу на фінансові ринки, що є обов'язковою умовою членства у багатьох міжнародних організаціях¹⁵.

Сьогодні питання можливості використання іноземного капіталу для нарощування обсягу капіталізації банківської системи є актуальним і проблемним. Треба мати на увазі: якщо головний акцент робитиметься на зовнішній сфері фінансування, через певний час банківський сектор України може потрапити під іноземний контроль. Так сталося в деяких країнах Східної Європи, де внаслідок скасування обмежень частка іноземних банків сягає 70—80 % банківського капіталу цих країн¹⁶. Як результат, у цих країнах саме банки з іноземним капіталом справляють вирішальний вплив на рівень монетизації економіки, характер і пріоритети економічного та політичного розвитку. Таким чином, вибір джерел інвестиційних ресурсів — це питання не тільки економічного розвитку, а й геополітичного і стратегічного вибору країни.

Необхідно зазначити, що іноземні банки постійно зміцнюють свої позиції на українському банківському ринку. Ще донедавна вони обслуговували в основному західні фірми, які працювали в Україні, і не планували збільшувати тут свої капіталовкладення і розширювати коло послуг. Однак нині західні фінансові установи дедалі активніше пропонують свої послуги на українському ринку. За останні кілька років до них на обслуговування перейшли найбільші українські експортери. На сучасному етапі вони почали також активно надавати послуги фізичним особам, при цьому фінансисти банків з іноземним капіталом надають нові послуги, які часто не можуть запропонувати вітчизняні банківські установи (табл. 3).

¹⁵ Гець В. Іноземний капітал у банківській сфері України // Дзеркало тижня. — 2006. — № 26. — С. 1—8.

¹⁶ Там само.

Таблиця 3. Кількість діючих банків в Україні

Показник	Рік								
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
								01.01	01.05
Кількість діючих банків	153	152	157	158	160	165	170	175	177
з них: з іноземним капіталом	22	21	20	19	19	23	35	47	47
у т. ч. зі 100 % іноземного капіталу	7	6	7	7	7	9	13	17	17
Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	13,3	12,5	13,7	11,3	9,6	19,5	27,6	35,0	36,3

Джерело: <http://www.bank.gov.ua>.

Зростаюча активність іноземних банків, у першу чергу, пояснюється стабілізацією економічної ситуації в Україні, що робить її сприятливою для банківського бізнесу. Надалі, у разі істотного поліпшення вітчизняного економічного та законодавчого середовища і відповідного зменшення ризиковості банківської діяльності в Україні, зростання присутності іноземних банківських установ значно прискориться. У цьому зв'язку необхідно розробити відповідну стратегію та визначитися, наскільки доцільним буде скасування усіх обмежень на присутність іноземного банківського капіталу.

Таким чином, з точки зору можливості проведення ефективної монетарної політики слід відстоювати українські банківські установи, а з позиції підвищення ефективності посередницької ролі банківської системи — стимулювати залучення відносно дешевого іноземного капіталу. Утім, не можна стверджувати, що ці дві стратегії цілком виключають одна одну. Дійсно, українські банківські установи можуть бути посередниками в кредитуванні українських суб'єктів ринку за рахунок кредитних ресурсів іноземних банківських установ. Як свідчить практика, така стратегія реалізується досить ефективно, і вже нині є багато прикладів цього. Безумовно, іноземним банківським установам вигідніше здійснювати кредитування через банки, які вони повністю контролюють. Але за існуючих об'єктивних умов високоризикованого вітчизняного ринку банківських послуг вони досить часто діють через вітчизняних фінансових посередників.

Дослідження взаємозв'язку проблем забезпечення фінансової стійкості, концентрації капіталу та капіталізації комерційних банків України повинно базуватися на обґрунтуванні пропорцій складових відповідних процесів, визначення кількісних співвідношень, напрямів і механізмів, які б забезпечили перехід банківської системи України на якісно новий рівень. Це стимулюватиме розвиток реального сектору економіки і створить умови для формування стабільного конкурентного середовища у банківській сфері.